

Куницький Микола Прокопович

Виклики і перспективи розвитку сучасної демократії

УДК 321.7

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.6>

Куницький Микола Прокопович
кандидат політичних наук,
викладач кафедри філософських
і політичних наук
Черкаського державного технологічного
університету
бульв. Шевченка, 460,
Черкаси, Україна

Перспектива політичного розвитку сучасної України пов'язана з політичною модернізацією, яка неминуча і необхідна, оскільки є частиною більш загального модернізаційного процесу. Вона вкрай необхідна, оскільки нинішня політична система, система влади, система суспільних відносин недосконалі і потребують змін для досягнення продуктивної співпраці громадянського суспільства та держави. Без політичної модернізації більшість можливостей стійкого розвитку демократії не мають міцної основи для реалізації. Правильно вибраний напрям політичної модернізації країни – це запорука подальшої консолідації українського суспільства.

Актуальність теми цього дослідження полягає в тому, що розвиток українського суспільства потребує коригування функціонуючих політичних інститутів, процесів і технологій, формування якісно інших форм і суб'єктів політичних відносин, системи політичної діяльності, розроблення такої моделі соціального вибору, яка більшою мірою відповідає потребі самоідентифікації України як сильної демократичної держави з сучасним політичним устроєм.

У статті за допомогою загальнологічних методів визначено основні виклики та перспективи розвитку сучасної демократії. У процесі дослідження проведено аналіз основних соціокультурних, демографічних, економічних, політичних проблем розвитку демократії, основною з яких є ставлення громадян до політиків і політичних лідерів; політичних партій; парламенту та інших політичних інститутів. Сучасні моделі демократії вже стикнулися і ще в подальшому стикатимуться з великою кількістю викликів. Головна причина криється в тому, що відбувається перехід від індустріальних національних держав до глобальних інформаційних товариств. Технологічні, економічні та суспільні зміни стають більш комплексними, ніж будь-коли, а темпи цих змін зростають. Доведено, що перспективи розвитку демократії пов'язані з її трансформацією, відновленням достатнього рівня громадської підтримки, а також постійною адаптацією до зовнішніх і внутрішніх викликів. Майбутнє демократії – у зміні, а не у прагненні до збереження стабільності.

Ключові слова: демократія, влада, політика, громадянське суспільство, демократичні інститути, держава.

Вступ. Поняття сучасної демократії, яку можна тлумачити як сукупність реальних демократичних політичних режимів, які хоч і розрізняються в деталях, однак володіють однаковими і/або подібними основними характеристиками, включає не тільки її нормативне визначення як системи політичного правління, що спирається на низку фундаментальних принципів (від дотримання прав громадянина до реальних форм участі громадян в управлінні), але і світоглядні підходи до відносин між людьми, їх соціальними групами, а також етичні, філософські, культурологічні та інші підстави діяльності громадян в умовах сучасності.

Визначення та вирішення комплексу актуальних проблем, пов'язаних з удосконаленням форм, способів, методів забезпечення розвитку стійкого демократичного політичного процесу в сучасних умовах дестабілізації світового політичного, соціального, економічного простору є досить своєчасним та важливим дослідницьким завданням.

Мета статті – охарактеризувати основні соціокультурні, демографічні, економічні, політичні виклики розвитку демократії та визначити перспективи її розвитку в сучасних умовах.

Методи дослідження. У процесі наукового пошуку для формування загальної концепції викладення матеріалу та підготовки висновків цієї роботи були використані загальнологічні методи – аналізу і синтезу, абстрагування тощо.

Результати. У поєднанні з універсальністю демократії істотним є поняття національних особливостей демократії, які зумовлені специфікою політичного, економічного, соціального, культурного розвитку й інших компонентів, що визначають унікальність і самобутність кожного суспільства. За всіх наявних відмінностей демократичні типи держав і суспільств об'єднує слідування деяким фундаментальним принципам, які і є загальними й універсальними цінностями демократії. Шлях просування до демократичного суспільства може бути абсолютно різним, але головні ідеали (принципи) побудови демократичного суспільства є загальними для всіх країн, в тому числі і для України.

Згідно з поглядами Р. Даля, є два виміри демократії. Сутність першого полягає у такому: кожен політичний інститут демократії передбачає наявність комплексу прав і обов'язків, які є не тільки абстрактними моральними зобов'язаннями, але і реальним базисом демократичних інститутів, які забезпечуються і підтримуються правовою системою і політичною практикою [1].

Проте наявність комплексу прав і обов'язків не завжди відповідає можливості їх реалізації. Якщо індивід має право вільно обговорювати політику в колі друзів, це ще не означає, що він залучений в реальну політичну дискусію. Тому другий вимір демократії – це дійсна участь громадян у політичному житті [1].

Демократія нині відчуває досить серйозні проблеми, основною з яких є недовіра громадян до політичної еліти (до політиків і політичних лідерів); політичних партій; парламенту та інших політичних інститутів.

У результаті досліджень було виявлено загальну тривожну тенденцію зростаючої недовіри до політичних діячів і урядів з боку населення країни. Є очевидним, що рівень довіри суспільства щодо інститутів представницької демократії залежить від:

- а) ступеня інформованості населення;
- б) наявності чіткого критерію, за допомогою якого громадяни оцінюють уряд і політиків;
- в) ефективності конкретних демократичних інститутів, насамперед уряду.

Для того, щоб уповільнити зростання негативних настроїв і змінити ставлення громадян до сучасного стану демократії, необхідно внести суттєві корективи в кожну з трьох складових частин.

Такий виклик демократії, як зниження довіри громадян до її сучасних інститутів, і сьогодні залишається актуальною політичною проблемою, що зумовлена насамперед зменшенням компетентності політичних діячів, що діють від імені громадян і виражають їхні інтереси і бажання. Причини, що негативно впливають на здатність уряду ефективно виконувати свою політику та адекватно відповідати на запити та потреби громадян, криються в інтернаціоналізації та глобалізації. Однак визначені проблеми недовіри громадян не обов'язково розглядати в контексті сучасної «кризи демократії», потрібно глибше розібратися в джерелах розчарувань громадян.

Так, наприклад, є тенденція безперервного зростання очікувань щодо регулюючих можливостей політики: надзвичайно зросли вимоги до демократії, але при цьому здатність демократичної держави до вирішення проблем істотно не змінилася. Сучасний індивід схильний насолоджуватися перевагами свободи, але її зворотний бік – відповідальність – він усе частіше знімає з себе і перекладає на державу і владу взагалі.

Також серйозним викликом, з яким стикається сучасна демократія, є роль ЗМІ і нових неконтрольованих центрів прийняття рішень, що вступають у конкуренцію з демократично легітимізованими інститутами. Складність сучасного буття вимагає від громадян швидких і водночас важких, комплексних рішень. Однак ЗМІ, навпаки, пропонують масам втечу у віртуальний світ, свого роду «прекрасний новий світ».

Сучасна людина, суспільство все більше стикаються із загрозами, які багато в чому вони самі створили. Тому, щоб вижити, сучасній демократії потрібна як довгостроковий проект постійна гнучка адаптація до зовнішніх і внутрішніх викликів. Її майбутнє – у зміні, але аж ніяк не у прагненні до

збереження стабільності. Саме такий підхід виражає імперативи XXI століття.

На рубежі XX і XXI століть відбувається фундаментальна соціальна трансформація, яку можна порівняти за масштабами з індустріальним переворотом Нового часу. Ця трансформація проявляється у багатьох сферах життя. У розвинених демократіях політологи ще з кінця XX ст. відзначають серйозні зміни у функціонуванні демократичних інститутів, насамперед ослаблення політичних партій, загострення передвиборних і медіакампаній, зниження суспільної довіри урядам. Зміни відбуваються і в економічній сфері, особливо у сфері національного добробуту і стратифікації населення за рівнем доходів. Хоча в 90-ті роки відзначався підйом економік розвинених країн, для цього періоду було характерно скорочення урядових соціальних програм, більше того, в деяких країнах, для яких це не було притаманне історично, відбулося збільшення розриву в рівні доходів між різними верствами населення. Ймовірно, тому зросло скептичне ставлення до демократичних систем.

Виклики і перспективи демократії визначаються багато в чому не тільки суто політичними та економічними змінами, а й тією обставиною, що зміни торкнулися різних сфер суспільства. З кінця 1970-х років змінилися сімейні відносини в суспільстві – знижується кількість традиційних сімей із двома батьками і дітьми, зростає число розлучень, багато дітей народжуються поза шлюбом. Більше того, в сучасному світі спостерігається тенденція до (у трактуванні Е. Гідденса) «трансформації інтимності», для якої властиві такі риси, як: трансформація моделей шлюбу; глибинні зміни в сексуальних, любовних, шлюбних, дружніх і родинних відносинах [2]. Нові моделі і відносини перейшли з розряду соціального інституту в інструмент емоційної саморегуляції індивіда. Е. Гідденс пише про тотальну, всеосяжну індивідуалізацію, «детрадиціоналізацію», що торкнулися інтимних сторін життя європейців. Все це теж, на нашу думку, приводить до революційних за своєю значущістю політичних змін [2]. Так, шлюб багато в чому перестає виконувати в колишніх масштабах свою репродуктивну і виховну функції, що призводить до того, що такі соціальні ролі, як батько, мати, втрачають колишню значущість, перетворюючи політичну поведінку і політичний вибір їх носіїв в орієнтовані на сьогоднішній день, на поточний стан, а не на завтрашній день, не на майбутнє. Подібні зміни спостерігаються і в Україні: не варто забувати, що, наприклад, одним із центральних стимулів раніше у людей був зовсім не страх за майбутнє, а віра і надія на те, що все ж їхні діти будуть жити краще, ніж вони самі. Сьогодні такий стимул втрачений.

Так, цьому сприяють поширені в сучасному українському суспільстві тенденції до скорочення

шлюбності, збільшення кількості розлучень, неповних сімей, підвищення частки бездітних і зменшення частки багатодітних сімей, що призводить до переважаючої смертності над народжуваністю, а в кінцевому підсумку – до негативних демографічних, соціальних, політичних і моральних наслідків.

Проблему старіння населення також можна віднести до викликів сучасної демократії. Така тенденція в перспективі приводить, на наш погляд, до певних політичних змін, які будуть зумовлені зрушеннями на ринку праці, змінами в масштабах, структурі і характері зайнятості населення. Все це впливає на політику чинної влади і зміст програм політичних сил. Проблема старіння населення змушує політиків вживати рішучих і непопулярних заходів.

Сучасні моделі демократії вже стикнулися і ще в подальшому стикатимуться з великою кількістю загроз. Головна причина криється в тому, що відбувається перехід від індустріальних національних держав до глобальних інформаційних товариств. Технологічні, економічні та суспільні зміни стають більш комплексними, ніж будь-коли, а темпи цих змін усе зростають. Можна навіть говорити про зміну парадигми від концепції демократії індустріальної ери до концепції демократії інформаційної епохи.

Є підстави стверджувати, що розквіт соціальних мереж (мобільні телефони, блоги, Twitter, Facebook та ін.) повинен безпосередньо змінити сприйняття світу. Всі ці нові системи і пристрої, безсумнівно, відкривають перед суспільством фундаментально нові можливості для реалізації демократичного потенціалу, проте потрібні дуже глибокі зміни, щоб це відбулося на практиці. Потрібні активні, компетентні люди з високим рівнем політичної культури і реальними владними ресурсами. Без сильних неурядових організацій, незалежних судів і резонансу в ЗМІ просто розмови в соціальних мережах не можуть перетворитися на дієвий протест проти будь-яких недемократичних дій.

Нині у всіх сучасних демократичних державах спостерігається зниження громадської підтримки політичних установ і політичних діячів. Для України ця проблема теж актуальна. Особливий виклик для демократії становлять низький відсоток участі молоді у виборах, зростання частки виборців, які періодично змінюють свої політичні уподобання. Це можна розглядати в кожному конкретному випадку як втрату суспільної підтримки держави.

Нині є певний парадокс. Громадська думка вважає, що кількість людей, які цікавляться політикою, все зменшується. Подібне твердження і правильне, і неправильне одночасно. Правильне, тому що люди, як правило, в середньому дійсно все менше цікавляться роботою адміністрації, партій і парламентів, а головне, часто проявляють усе меншу зацікавленість в особистій участі в цих структурах. Однак насправді є і зростаючий інтерес до того,

яким чином суспільство може успішно вирішувати свої нагальні проблеми. Люди все більше зацікавлені в конкретних способах вирішення цих проблем. Якщо перша категорія інтересу й залучення в політику отримала назву традиційної, то друга – нетрадиційної.

Є підстави зробити висновок, що, незважаючи на те, що економічний розвиток і добробут знаходяться на відносно достатньому рівні, ставлення до політики в традиційному плані все погіршується, іноді аж до того, що знижується необхідна підтримка суспільством держави. Зростає інтерес до політики в нетрадиційному, новому ключі – як до способу вирішення реальних проблем, але саме він задовольняється недостатньо. Якоюсь мірою це розхитує політичні системи, але ж вони забезпечують контроль, вирішення проблем і перерозподіл благ, відповідно, потребують підтримки і ресурсів із боку суспільства. У разі відсутності необхідної підтримки наявна система не зможе функціонувати належним чином і в довгостроковому періоді деградує. Актуальним стає прагнення політичних систем до відновлення достатнього рівня громадської підтримки. Зокрема, потрібні активні дії у сфері комунікації.

Висновки. Таким чином, для виживання демократії потрібна довгострокова постійна гнучка адаптація до зовнішніх і внутрішніх викликів. Її майбутнє – у зміні, а не у прагненні до збереження стабільності. Обов'язковою умовою для успішного проведення перетворень є зворотний зв'язок із суспільством та підтримка з боку громадян. Основа демократії – люди. Тому, на нашу думку, сучасна людина, орієнтована на розвиток майбутньої демократії, повинна мати такі риси: швидко пристосовуватися до умов життя, що змінюються, вміти орієнтуватися в економічній, соціально-політичній обстановці, зберігаючи свою світоглядну позицію, гуманістичні ідеали та цінності; володіти високою соціальною активністю, цілеспрямованістю і підприємливістю, прагненням до пошуку нового і здатністю знаходити оптимальні рішення життєвих проблем у нестандартних ситуаціях; мати потребу в життєвому успіху і досягненнях, а також здатності до самостійного прийняття рішень, постійного розвитку свого інтелекту і професійних якостей; бути законослухняним, соціально відповідальним, мати розвинене почуття внутрішньої свободи і власної гідності, здатність до об'єктивної самооцінки, до конкуренції; мати в розумній мірі індивідуалістичні установки, орієнтацію на себе; свої інтереси і потреби, володіти раціональним, альтернативним мисленням і прагматичним ставленням до життя; вміти розуміти і бути готовим відстоювати інтереси своєї вікової, професійної, етнічної, соціальної спільності, до якої він належить за походженням і соціальним

статусом, а якщо розглядати стосовно України, то мати національну свідомість українського громадянина, бути патріотом, який бореться за збереження єдності України і її становлення як великої держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Даль, Р.А. Полиархия: участие и оппозиция. Пер. с англ. С. Деникиной, В. Баранова; Гос. ун-т. Высшая школа экономики. М. : Изд-во ГУ ВШЭ, 2010. 320 с.
2. Гидденс Э. Трансформация интимности. СПб. : Изд. дом «Питер», 2004. 208 с.
3. Надолішній П. Демократичне врядування: питання теорії, методології і практики. *Проблеми й тенденції розвитку галузі науки «Державне управління» в Україні: від теорії до практики* : зб. матеріалів симп. за міжнар. участю. К.: Вид.-во НАДУ, 2007. С. 38-40.
4. Стойко О.М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. Київ: Логос, 2016. 416 с.
5. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. М. : РОССПЭН, 2003. 368 с.

REFERENCES:

1. Dal', R.A. (2010) Poliarhija: uchastie i oppozicija. [Polyarchy: participation and opposition]. Per. s angl. S. Denikinoj, V. Baranova; Gos. un-t. Vysshaja shkola jekonomiki. M. : Izd-vo GU VShJe [in Russia].
2. Giddens Je. (2004) Transformacija intimnosti. [Transformation of political institutions in current transitional institutions: monograph] SPb. : Izd. dom «Piter» [in Russia].
3. Nadolishnij P. (2007) Demokratychnе vryaduvannja: pytannja teorii, metodologii i praktyky. [Democratic approach: nutrition of theory, methodology and practice] *Problemy j tendencii' rozvytku galuzi nauky «Derzhavne upravlinnja» v Ukraїni: vid teorii' do praktyky* : Zb. materialiv symp. za mizhnar. uchastju. K. : Vyd.-vo NADU [in Ukrainian].
4. Stojko O.M. (2016) Transformacija politychnyh instytutiv u suchasnyh perehidnyh suspil'stvah: monografija. [Transformation of political institutions in current transitional institutions: monograph] Kyi'v : Logos. [in Ukrainian]
5. Hantington S. (2003) Tret'ja volna. Demokratizacija v konce HH veka. [Third wave. Democratization at the end of the twentieth century] M. : ROSSPJeN. [in Russia]

Challenges and prospects for the development of modern democracy

Kunynskyi Mykola Prokopovich

Candidate of Political Science,
Lecturer at the Department of Philosophy
and Political Sciences
Cherkasy State Technological University
Shevchenko Blvd, 460,
Cherkasy, Ukraine

The prospect of political development of modern Ukraine is associated with political modernization, which is inevitable and necessary, as it is part of a more general modernization process. It is extremely necessary because the current political system, the system of government, the system of public relations are imperfect and need to be changed to achieve productive cooperation between civil society and the state. Without political modernization, most opportunities for sustainable democracy do not have a solid basis for realization. Properly chosen direction of political modernization of the country is a guarantee of further consolidation of Ukrainian society.

The relevance of the topic of this study is that the development of Ukrainian society requires adjustment of functioning political institutions, processes and technologies, the formation of qualitatively different forms and subjects of political relations, political activity, development of a model of social choice that better meets the need for self-identification Ukraine as a strong democratic state with a modern political system.

The article uses general methods to identify the main challenges and prospects for the development of modern democracy. The study analyzes the main socio-cultural, demographic, economic, political problems of democracy. The main ones are: the attitude of citizens to politicians and political leaders; political parties; parliament and other political institutions. Modern models of democracy have already emerged and will continue to face many challenges. The main reason lies in the fact that there is a transition from industrial nation-states to global information societies. Technological, economic and social changes are becoming more complex than ever, and the pace of these changes is growing. It has been proven that the prospects for the development of democracies are related to its transformation, the restoration of a sufficient level of public support, as well as the constant adaptation to external and internal challenges. The future of democracy lies in change, not in the pursuit of stability.

Key words: democracy, power, politics, civil society, democratic institutions, state.